

зовсім поминув мовчанкою иньшого інтересного мандрівця тих часів, Серба Юрія Крижанича, що пробувши досить довго в Москві був висланий на Сібір, жив 17 літ у Тобольську, там і вмер і крім иньших наукових праць лишив також величезну книгу про тогочасну Московщину.

До характеристики старої доби руської літератури належить також погляд на історіографію XVI—XVII в., котрий дає Шипін у XXII розділі своєї праці. Тут ми бачимо, як у Московщині доживає свого віку старе літописанє, перемінене в кінці на реєстр царів („царствениі“ і „степенні“ книги), як з України приходить у Московщину зразок нової, так само ненаукової історіографії в формі Гізелевого Синописа, що якийсь час тішив ся там великою популярністю, а в кінці як під впливом сучасних подій зароджуєть ся нова форма історіографії — мемуари та повісти про такі події, на котрі їх автори дивили ся власними очима. Початок такої історіографії з суб'єктивною закраскою зробив у Московщині ще Курбський (про него у Шипіна розд. XV, хоча важність его історичної праці не досить піднесено). „Смутное время“ сплодило значну купу „сказаній“, але новіші історики ставлять їх не дуже високо; з польськими тогочасними мемуарами або з козацькими літописями вони не можуть рівняти ся. Отсе в короткім пересказі зміст двох перших томів праці д. Шипіна.

Ів. Франко.

Д. И. Эварницкій — Главнѣйшіе моменты изъ исторіи запорожскаго козачества (Русская Мысль“ 1897, I с. 99—115).

Се є „пробний виклад“, виголошений у московськїм університеті д. Еварницкїм, аматором і пильним дослідником Запорожа, автором „Історії запорозьких козаків“. Метод досліда автора по части відомий читачам Записок з рецензій на сю його працю, котрої досі вишло три томи. Але в теперішнім викладі якоесь мов у фокусі зібрали ся його прикмети.

Автор починає з заяви, що слідить історію запорозьких козаків, а не українських, вони жили в Січі і були нежонаті, тим часом як українські жили родинами по містах України. Початок їх відокремлення дав Баторій своєю реформою, котру д. Еварницкїй приймає в її традиційній формі — 6000 мужа і шість полків з поділом на сотні, з ранговими частностями й навіть із трибуналом у Батурині. Над генезою козаччини взагалі чи своєї часткової автор не застановляєть ся, згадує тільки, що „почавши з ролі промисловців, купців (чумаки), рибалок, добичників, запорозькі низові козаки поволі дійшли до ролі оборонців Христової віри від мусульман і православя від католицтва“, наводить з акту 1610 р. заяву Запорожців, що вони „від давніх часів“ боронять віру, але як

і коли вони дійшли сеї ролі, автор не поясняє. Він зауважає тільки, що протягом XVI і більшої частини XVII в. запорозькі козаки виступали разом з українськими, але з дебільшого в другорядній ролі, під проводом гетьманів або старших українських козаків, але від Хмельницького Запорожці здобувають „рѣшающее значеніє“ в історії України.

Сама вихідна точка автора здаєть ся нам невідповідною: сей старий поділ козаків на „городових“ або „українських“ і „запорозьких“ треба б уже викинути з науки. Способом д. Е. можна писати історію якогось корпусу і його заслуги, історію скажім кубанського війська, реєстрованого, реґляментованого правительством, відокремленого цілим рядом приписів, але не Запорожа. Автор нпр. говорить, що початком відокремлення його була реформа Баторія, але сам говорить про його діяльність протягом цілого XVI в. Він ставить поворотним пунктом Хмельницину, але чим властиво різницялась роля Запорожа за Хмельницького від повстання, скажім, Жмайла або Косинського? Де та демаркаційна лінія, що межувала Запорожця від непослушних козаків Черкас чи Канева? Прецінь ми знаємо, що реєстр в дійсности ніколи властиво не переводивсь в жите (окрім періодів репресій, що зачіпали часом і Запороже), і що головну масу „городового козацтва“ становили такіж не признані правительством елементи як і Запороже.

По короткім вступі автор ширше говорить про Хмельницину, опираючись головню на Величку і дуже докладно переповідаючи його апокрифічні звістки. Важну заслугу Запороже у автора положило в справі прилучення України до Москви — автор наводить лист Запорожців з Величка 3/1 1654 р. По смерті Хмельницького Запорожці „св'ято пильновали передані ним від гетьм. Б. Хмельницького традиції і теж тягли до Москви“, — на довід наводять ся листи Запорожців до Виговського і Хмельниченка з Величка. Українська політика по смерті Хмельницького характеризуєть ся тим, що більшість старшини і духовенства тягло до Польщі, а народня маса до Москви. Просто і ясно, як за добрих старих часів. Для другої половини XVII в. головна фігура — Сірко, котрому автор надає авторитет і значінне, яких він в дійсности не мав. За то роль Запорожа під час Дорошенка схарактеризована тим, що воно його докоряло за союз з Кримом і Турками, „і гетьм. Дорошенко, переконаний в кінці кошовим Сірком, присягнув на вірність царю і навіть виїхав з України в північну Росію“. Запороже все було вірним Москві, а коли пристало до Мазепи, то тільки з причини будови московських кріпостей на його ґрунтах і подіб. На решті оповіджено про погром Січи 1709 р., поворот Запорожців до Росії й скасованне Запорожа. На дрібних помилках і недокладностях опинитись не будемо — се безпотрібно, з огляду на загальний характер і метод.

Знаючи здібности й пильність автора, не можна класти йому самому на рахунок загального характера його праць і сеї розвідочки. Причина лежить в незвичайно сумнім стані української історіографії, де все ще вістаєть ся основою історичної літератури „Богдан Хмельницький“ Костомарова. Тільки сим становищем можна пояснити собі, що довголітній робітник на ниві української історії опираєть ся в академічнім викладі на листах і оповіданях Величка, найславнійший російський університет габілітує, а поважна російська часопись публікує сеї виклад.

М. Грушевський.

Sprawozdania komisji do badania historii sztuki w Polsce. T. VI. Wyp. II i III. Kраків, 1898, s. 83—221+XXV—XCII, in fol.

Сеї випуск видавництва краківської Академії містить у відділі статей інтересну для нас тільки одну, а то статю Т. Любомирского: *Regestra skarbcza ksiąg Ostrogskich w Dubnie pisane w roku 1616.*

Великий реєстр різних предметів оружя, книг, одежи, начинь, дорогої ткані, всяких дорогоцінностей і предметів роскоши, запасів поживи і т. и. попереджає передмова, де автор зачинає історію Руси від Рурика і Володимира і переходить до того часу, коли Русь діставшись у татарську неволю визволяє ся з неї під проводом старих княжих родів, що вели свій початок з Острога і Дубна. Дальше переказує автор гіпотези про початок князів Острожських, а потім оповідає про свій побут в дубенським архиві і додає деякі уваги до поданого реєстра дубенських складів, де, як каже, стикали ся два образи, схід і захід, Азия і Европа.

У відділі справоздань з засідань комісії занотуєм ось се:

с. 26. Г. Еренберг присилає комісії відомість з архива у Фльоренції про портрет короля Яна Собеского мальований талановитим, але недосить обученим руським малярем“. Ю. Мицельський доповняє сю відомість (с. 35) тим, що сеї незваний близше маляр є без сумніву той сам руський маляр Василь, про котрого пише Растваецкий у „Словарі польських малярів“, що малював він сцени з турецької війни і образи до церкви в Крехові, а в кінци, що Андрей Залуский у своїх листах під р. 1687 пише, що король з королевою були в церкві у Львові на шлюбі свого маляра з роду Русина.

с. 30. А. Чоловский проєктує відновлене башти названої „пороховою“ на губернаторських валах у Львові і оповідає коротко її історію. Комісія застановляла ся над пильною справою інвентаризації памяток штуки Львова і східньої Галичини.

с. 50. Презес комісії подає реферат В. Рибчиньского: „Про памятки міста Белга“, де описує ся костел, що мав бути фундований